

הזרם הממלכתי-חרדי משפר את מצב התלמידים והמורים. יש מי שלא אוהב את זה

למורים יש תואר ותעודת הוראה, הילדים זוכים להעשרה, והעסקנים וחברי הכנסת החרדים מאבדים מכוחם. מחקר מראה כי בבתי ספר חרדיים שעברו לזרם הממלכתי, לימודי ליבה מלאים הם רק חלק מהשינוי לטובה

שירה קדרי-עובדיה

10 ביולי 2023

התראות במייל

מיכל ליברמן רגילה להיות אישה בעולם של גברים: בצבא שירתה כמ"פ בכלא 6, אחר כך חזרה בתשובה, ובשש עשרה השנים האחרונות היא מנהלת תלמוד תורה לבנים בצפת. זה מחזה יוצא דופן בעולם החרדי, שבו מוסדות לבנים מנוהלים בידי גברים בלבד. "נכון, זה מיוחד, והיו רבנים שאמרו שתלמוד תורה שמנהלת אישה הוא לא באמת תלמוד תורה", היא אומרת. "אבל ככה יצא אצלנו, וזה עובד".

את תלמוד התורה "גנזי מלך" ייסדה ליברמן עם בעלה לאחר שהשניים התקשו למצוא מסגרת לימודים מתאימה לילדיהם; כזו שלומדים בה גם לימודי חול, ושמחנכת ל"אהבת העם והארץ", כהגדרתה. בשנים הראשונות פעל בית הספר באופן פרטי לגמרי, ללא שום תקצוב מהמדינה וללא אישור הפעלה. "רצינו להירשם במשרד החינוך אבל לא הצלחנו", אומרת ליברמן. "בכל פעם שניסינו שאלו אותנו: יש לכם אישור כיבוי אש? יש מרחב מוגן? הגענו למבוי סתום מול משרד החינוך".

לפני כעשור התחולל מהפך במעמד בית הספר. שר החינוך דאז, שי פירון, ייסד סוג חדש של מוסדות חינוך: ממלכתיים-חרדיים (ממ"חים), כאלה שמחויבים ל-100% לימודי ליבה, ושמשרד החינוך מתקצב, בהתאם, באופן מלא. ליברמן מיהרה לקפוץ על העגלה. הקשיים שהערים משרד החינוך בדרך לאישור ההפעלה נעלמו כלא היו, ובית הספר זכה במהירות לאישור המיוחל ולתקצוב מלא מטעם המדינה.

מאז, "גנזי מלך" הוא בית ספר ממלכתי-חרדי רשמי, המתקצב ככל בית ספר יסודי אחר בישראל. היקף לימודי הליבה לא השתנה, משום שבית הספר הוקם מלכתחילה מתוך אמונה בחשיבות לימודי החול, אך לדברי ליברמן, דברים רבים אחרים השתנו לאחר ההצטרפות לזרם הרשמי: הכשרות המורים, רמת המעורבות של משרד החינוך, והמשאבים שקיבל בית הספר עבור תלמידי חינוך מיוחד המשולבים בו.

"גנזי מלך" אינו לבד. מחקר חדש מצביע על שינויים רבים אחרים בבתי הספר החרדיים שעברו לזרם הממלכתי-חרדי. את המחקר ערך ד"ר שי קציר במסגרת עבודת הדוקטורט שלו בהנחיית פרופ' לטם פרייחזן מהחוג למנהיגות ומדיניות בחינוך באוניברסיטת חיפה. רואינו בו מפקחים על החינוך החרדי מטעם משרד החינוך, לצד מורים ומנהלים בבתי ספר שעברו מחינוך חרדי לא רשמי — לממ"ח.

המחקר, הצפוי להתפרסם במסגרת המכון הישראלי לדמוקרטיה, ביקש לבדוק מה קרה לבתי הספר שעברו לממ"ח בחלוף שלוש שנים לפחות מהמעבר. הוא כולל גם ניתוח של עשרות איגרות מידע מטעם הפיקוח על החינוך החרדי במשרד החינוך בנושא הזרם הממלכתי-חרדי.

לצד האופטימיות המלווה את המחקר, פרסומו כעת מעורר תחושת החמצה: ההסכמים הקואליציוניים עם המפלגות החרדיות קובעים כי עובדי ההוראה והגננות ברשתות החינוך הגדולות, המזוהות עם ש"ס ויהדות התורה, ייהנו מעתה מתוספות שכר ותקציב גם בלי שיתחייבו לרמת הפיקוח ולרמה האקדמית החלות בבתי הספר הממלכתיים-חרדיים. "עד ההסכמים הקואליציוניים, אמרתי שמי שלא עובר לממ"ח מפסיד", אומרת ליברמן, המתכוונת לתוספות השכר למורים ולשאר היתרונות שנלוו למעבר לתקצוב מלא ממשרד החינוך. "אחרי ההסכמים, אני לא יודעת אם זה נכון. אני לא בטוחה שהממ"ח ימשיך לגדול".

מדיניות בלתי נראית

השיח הציבורי על בתי הספר הממלכתיים-חרדיים מתמקד על פי רוב בשאלת העמידה בתוכנית הליבה: מספר שעות הלימוד שיש להקדיש לכל מקצוע בכל כיתה, לפי הגדרת משרד החינוך. על אף שמה המחייב, בפועל מדובר בטבלה צנועה, שמלבד שמות המקצועות — בהם תנ"ך, עברית, מדעים, מתמטיקה, אנגלית — ומספר השעות השבועיות שיש להקדיש להם, אין בה שום פירוט. היקף לימודי הליבה במוסדות החרדיים משפיע ישירות על תקצובם, המלא או החלקי, בהתאם להיקף הקבוע בטבלה. הממ"חים, המתקצבים באופן מלא, מחויבים בלימודי ליבה מלאים.

הראיונות וניתוח האיגרות במחקר, מציינים תמונה שחורגת בהרבה מגבולותיה הצרים של תוכנית הליבה, ושנוגעת לכל אורחות החיים בבתי הספר. קציר ופריחון מכנים זאת "מדיניות ללא טקסט", או "בלתי נראית": זרם הממ"ח הוקם ללא ספר הפעלה מפורט, וכל מה שהוגדר בו הוא החובה ללמד ליבה בהיקף מלא. אך המחקר מגלה שגם ללא כללים מוגדרים, בבתי הספר שעברו לזרם הממלכתי-חרדי חלו שינויים רבים: בפדגוגיה, במעמד המורים ובתפקידם של המנהלים.

לדברי קציר, לא תמיד המוטיבציה ללימודי ליבה היא שמניעה את ההורים המעזים ללכת נגד הזרם ולהצטרף לממ"ח. לא פעם הרישום נעשה מתוך רצון להעניק לילדים חוויית לימודים שונה, מכילה וחיובית יותר מזו שמציע החינוך החרדי הקלאסי, לעתים לאחר שילדים גדולים יותר שלמדו בו נתקלו בקשיים. "לדעתי זאת אחת המוטיבציות הגדולות להגיע לממ"ח. בסוף, כל הורה רוצה שילדיו שלו יהיה טוב", הוא אומר.

כאן נכנסים לתמונה החידושים בבתי הספר שהצטרפו לממ"ח, מלבד לימודי הליבה: טיולים, סיוע מהשירות הפסיכולוגי-יעוצי במשרד החינוך, ותוכניות העשרה שונות שמעניק המשרד – חוגי מוזיקה, שחמט ועוד. "בחינוך החרדי הכללי, גם נגינה על גיטרה נחשבת לדבר לא מקובל. זה כמעט לא קיים", אומר קציר, "בממ"ח, בתי הספר הצטרפו לתוכניות רובטיקה, גינון ואומנות, דברים שמשפיעים לטובה על הילדים ומעלים את המוטיבציה של ההורים לרשום אותם. אלה לא לימודי ליבה, אבל בזכותם הורים מגיעים לממ"ח שבו לומדים ליבה. מתוך שלא לשמה, בא לשמה".

גם מאזן הכוחות בין ההורים להנהלת בתי הספר שונה בממ"ח: בחינוך החרדי הרגיל, להנהלת מוסד החינוך יש כוח רב, וביכולתה להחליט אילו תלמידים יתקבלו אליו. אם יש קשיים או תלונות, להורים כמעט אין פתחון פה מול ההנהלה. לעומת זאת בחינוך הממלכתי-חרדי, אומרים פריחון וקציר, ההורים הם שבוחרים בבית הספר, ולא להפך, ולתלונות ולקשיים יש כתובת בדמות המפקחים מטעם משרד החינוך. "פתאום להורים יש מקום בחינוך הילדים שלהם", אומרת פריחון.

לא רק מעמד ההורים השתנה עם ההצטרפות לממ"ח. המורים בבתי הספר נהפכו מעובדי עמותות לעובדי משרד החינוך, מה שהתבטא בראש ובראשונה בשכרם, המועבר באופן מסודר ישירות מהמשרד. השינוי השפיע לא רק על התלוש, אלא גם על מחויבותם של המורים להשתלם ולהתמקצע. "המורים שלי מקבלים משכורת, עוברים הכשרות, מקבלים גמולי השתלמות", מתארת ליברמן, "במקרה שלי, כל המורים היו בעלי תארים אקדמיים גם קודם, אבל עכשיו ל-90% יש תואר שני, כי משרד החינוך עוזר לממן את הלימודים".

קציר מוסיף כי מורים שהצטרפו לממ"ח התחייבו להשלים תעודת הוראה ותואר ראשון בתוך ארבע שנים, "דבר שכמעט ולא קורה בחינוך החרדי, שם אפשר למצוא לעיתים קרובות מקרים שבהם המורים, כולל המנהל, לא השלימו מעולם תואר אקדמי ולפעמים אפילו לא תעודת הוראה". מפקח שהתראיין למחקר הגדיר זאת כך: "ברשתות ("בני יוסף" של ש"ס ו"החינוך העצמאי" המזוהה עם יהדות התורה — ש"ק) זה 'שגר ושכח'". ובמילים אחרות: לאחר מינוי, המורה אינו עובר השתלמויות מקצועיות בכל שנות עבודתו. "מה שהוא — זהו, לא ידרשו ממנו יותר", הסביר המפקח.

בממ"ח התמונה שונה לגמרי: המורים נדרשים ללכת להשתלמויות מקצועיות שעיצבו אנשי משרד החינוך. לדברי אחד המורים שהתראיין למחקר, מאז ההצטרפות לממ"ח "המורים יותר מקצועיים, יותר מקפידים להכין את השיעור, יש פדגוגיה".

היבט חשוב נוסף הנוגע למורים הוא ההגנה על זכויותיהם: "קודם, הרב היה יכול לקבוע שהוא יפטר כל מורה שמחזיק בסמארטפון", אומר קציר, "בממ"ח זה לא אפשרי". לדבריו, אובדן השליטה של מנהלי העמותות ורשתות בתי הספר, והכפפתם לכללי משרד החינוך, מסביר גם מדוע ההצטרפות לזרם הממלכתי-חרדי כה איטית ומהוססת. "הרב או העסקן, שעד עכשיו הם אלה שתיווכו את תקציבי החינוך, צריכים לוותר על השליטה הכלכלית, וגם על השליטה הרוחנית-דתית בנעשה בבית הספר, כי הם כפופים כעת גם לכללי משרד החינוך".

מי שמתקשים לוותר על השליטה הכלכלית הם חברי הכנסת החרדים, למשל משה גפני שמרבה לתקוף את הממ"ח, בנימוק כי מטרת הזרם היא להגביר את שליטת משרד החינוך על תכני הלימוד, על חשבון האוטונומיה של החברה החרדית. "אני יכול להגיד לראש הממשלה: אם פותחים ממ"ח, אין לך קואליציה", אמר גפני ב־2020.

דבר נוסף שהשתנה בזכות ההצטרפות לממ"ח הוא אימוץ פרקטיקות הנהוגות בחינוך הממלכתי, כמו קיום מבחנים ומבדקים לאורך שנת הלימודים. הדבר אולי נשמע מובן מאליו, אך בחינוך החרדי אין זה מקובל לערוך מבחנים בכתב. בתי הספר שהצטרפו לממ"ח החלו גם לקיים מבחני הערכה חיצוניים של משרד החינוך — מחזה נדיר בחינוך החרדי, שבו "אף אחד לא יודע כמה לומדים ומה לומדים", כהגדרתו של קציר, בעצמו מורה ותיק בבית ספר חרדי ומרצה במכון להכשרת מורים חרדים. "בהדרגה נוצרה בבתי הספר שהצטרפו לממ"ח תרבות חדשה של הערכה ומדידה, וזה אפשר גם לבנות תוכניות עבודה שנועדו לשפר את ההישגים", הוא אומר.

גם מעמדם של המנהלים השתנה בעקבות ההצטרפות לממ"ח. "החינוך החרדי מתאפיין בריכוזיות גדולה בתחום הניהול: יש מנהל אחד, ולפעמים גם הוא עצמו לא בדיוק מנהל את העניינים, ומי שמחליט הכל הוא מנכ"ל העמותה שמתקצבת את בית הספר, או רב הקהילה", אומר קציר. "הוא מחליט מהם שיבוצי המורים, מי יתקבל לבית הספר, מה ילמדו וכמה". ההצטרפות לממ"ח היתה כרוכה בהאצלת סמכויות לדרג ביניים של מורים, המחזיקים בתפקיד רכזי מקצוע. "זה קיים בכל בית ספר ממלכתי", מוסיף קציר, "אבל לא בחינוך החרדי".

סקר על החברה החרדית, שערכה ד"ר נחומי יפה עבור מכון נתוני אמת ב־2020, ושהתפרסם בימים האחרונים במחקר של קרן ברל כצנלסון, מגלה כי 63% מהמשפחות החרדיות החוששות מאפליה במוסדות החינוך, אמרו כי ירצו לשלוח את ילדיהן לתלמוד תורה בפיקוח, הכולל מערכת קבלה אובייקטיבית וללא שליטה של עסקנים. 19% מהחרדים אמרו כי הפיקוח החיצוני על בית הספר נותן להם ביטחון, לעומת 36% שאמרו שהפיקוח "פוגע בחרדיות".

מכלא לצינוק

כעשור לאחר הקמת הממ"חים הראשונים, הם עדיין מיעוט קטן מבין המוסדות בחינוך החרדי: 5% בלבד. לפני חצי שנה, עם פרסומו של חוזר מנכ"ל משרד החינוך המסדיר את הזרם הממלכתי-חרדי, התעוררה תקווה חדשה. החוזר, שפורסם בשלהי כהונת השרה הקודמת יפעת שאשא-ביטון, עיגן את הזרם בפעם הראשונה במסמך רשמי, הסדיר נהלים לפתיחת מוסדות חדשים, וקבע את מחויבות הרשויות המקומיות לספק שירותי חינוך ממלכתיים-חרדיים לתושבים שמעוניינים בכך.

אלא שהדרך להרחבת הממ"ח לא היתה כה פשוטה. גם לאחר השינויים החיוביים שאימצו בתי הספר שהצטרפו לזרם — ללא שיפור אמיתי ברמת המורים לא היתה לכך הרבה השפעה. "אם יש חמש שעות במערכת שמוקדשות להוראת אנגלית, והמורה לא יודע אנגלית — לא עשית הרבה", אומרת פרי-חזן. "ולכן השינוי החשוב ביותר שהתרחש מאז המעבר הוא הכשרות המורים ותהליך האקדמיזציה". אלא שמשרד החינוך אינו מעודד מורים חרדים להתמקצע במקצועות הליבה דווקא, והדבר משאיר את מסלולי ההכשרה במקצועות הללו דלים בסטודנטים. הבעיה אינה ייחודית לחינוך החרדי, אך היא בוערת בו במיוחד.

ויש קשיים נוספים: בלחץ הפוליטיקאים החרדים, ראשי רשויות ממשיכים להערים קשיים על המוסדות הממלכתיים-חרדיים, ולעיתים אף מונעים הקמת מוסדות חדשים. בה בעת, השר חיים ביטון, הממונה על החינוך החרדי במשרד החינוך, פועל להחלשת הפיקוח על המוסדות החרדיים. לדברי פרי-חזן, "היום יש הרבה יותר חסמים

להתרחבות הממ"ח, גם ברמת משרד החינוך וגם מבחינת ההשפעה הפוליטית של הסיעות החרדיות ברשויות המקומיות".

דוגמה ללחצים המופעלים על הרשויות המקומיות אפשר למצוא בקרית אתא, שם ביקשו אמהות נחושות להקים גן ממ"ח, אך יוזמתן נתקלה בחומה בצורה מצד העירייה. בצפת נמשך זה שנים מאבק להקמת בית ספר ממלכתי-חרדי לבנות, והוא מתנהל כיום בבית המשפט.

מחקרם של קציר ופרי-חזן מציג קשיים נוספים המלווים את בתי הספר הממלכתיים-חרדיים: מרואיינים אחדים במחקר תיארו קשיים שמערימות הרשויות המקומיות בדרך לקבלת מבנה ראוי לממ"ח. "עברנו מ'כלא' ל'צינוק'", תיאר אחד המנהלים שרואיין במחקר את המבנה שקיבל בית הספר שלו לאחר ההצטרפות לממ"ח. "זה גרם לעזיבה של ילדים שבאו לכאן וראו את התנאים הקשים". בצד ההסכם על תוספות התקציב לבתי הספר החרדיים שאינם מפוקחים, הקשיים עלולים לפגוע ביתרונות הממ"ח. "זוה חבל מאוד", אומרת פרי-חזן.

לחצו על הפעמון לעדכונים בנושא:

חידים חינוך